

**MAKNA SEMIOTIS MANTRA SAJRONE BUKU “JAMPE-JAMPE KI JOKO BODO” ANGGITANE
BUANERGIS MURYONO**

FUNGKI DELLATAMA

S-1 Jurusan Pendidikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya
fungidellatama@mhs.unesa.ac.id

Drs. Bambang Purnomo, M.S

Dhosen Jurusan Pendidikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya

ABSTRAK

Semiotis mujudake ilmu kang nyinaoni makna kang kaiket marang babagan linguistik utawa basa kanggo nitingi struktur uga maknane kanthi luwih jero. Semiotis uga tuwuh saka anane tandha-tandha kang ana sajrone urip bebrayan kanthi sosial lan budaya. Kahanan sosial lan budaya sajrone mantra nggambarake kahanan kang nduweni sesambungan karo urip manungsa sajrone bebrayan. Kabudayan sajrone kauripan sosial bebrayan Jawa akeh banget kang isih diugemi nganti dadi tradhisi. Sosial lan kabudayan kang isih diugemi dening bebrayan Jawa bisa nuwuhake karukunan tumrap manungsa sajrone bebrayan. Mantra minangka salah sawijine karya sastra kang tuwuh lan ngrembaka ing bebrayan Jawa. Sajrone panliten iki nggunakake dhata mantra saka buku “Jampe-Jampe Ki Joko Bodo” utawa disingkat (JJKJB) anggitané Buanergis Muryono. Mantra diugemi bebrayan Jawa minangka karya sastra kang nduweni makna-makna tartamtu ing saben tetembungane kang ngandhut prilaku-prilaku urip manungsa. Kayata sikap urip kang ditindakake dening manungsa ing saben dinan.

Panliten iki dituntingi nggunakake pamarekan Semiotik Charles Sanders Pierce yaiku kanthi nggoleki trikotomi kang ana sajrone mantra. Metodhe kang digunakake sajrone panliten iki yaiku metodhe dheskriptif kualitatif. Sumber dhata kang digunakake yaiku arupa 13 mantra kang nduweni makna sesambungan karo sosial lan kabudayan sajrone buku JJKJB. Panliten nggunakake dhata arupa tembung lan ukara kang sesambungan karo undheran panliten. Teknik panglumpukane dhata nggunakake metodhe study kapustakaan. Teknik pangolahan dhata kang digunakake yaiku kanthi ndheskripsikake dhata, napsirake dhata, lan menahi dudutan asil panliten.

Asil panliten iki yaiku ngandharake (1) Wujud struktur mantra tumrap buku *JJKJB* kang diperang dadi enem yaiku struktur judhul, struktur pambuka, struktur salam, struktur kapitayan, struktur niyat, lan struktur panutup, (2) Wujud tandha lan makna semiotis tumrap buku *JJKJB*, wujud tandha kaperang dadi telu yaiku ikon, indeks, lan simbol. Banjur makna semiotis uga kaperang dadi telu kathi aran trikotomi yaiku representamen, objek lan interpretan kanggo menahi makna sawijine mantra, (3) Prilaku urip manungsa sajrone mantra ing buku *JJKJB* kang ana sesambungane karo sosiologi kultural utawa kabudayan manungsa diperang dadi papat, yaiku karukunan marang bebrayan, andhap asor, nriman marang apa kang di nduweni, lan budhi kang luhur.

Tembung-tembung wigati : mantra, struktur, semiotis, sosiologi kultural.

BAB I

PURWAKA

Isine bab I iki ngenani (1) pamurwane panliten, (2) underane panliten, (3) tujuan panliten, (4) paedaha panliten, (5) watesane panliten, lan (6) panjlentrehe tetembungan. Luwih jangkepe diandharake ing ngisor iki.

LANDHESANE PANLITEN

Mantra ngrembaka ing masyarakat Jawa minangka rapalan kang panggunane nduweni maksud lan tujuwan tartamtu. Rapalan-rapalan kasebut ora bisa kasembadan yen sing ngrapalake ora bisa nguwasani ngelmu batin. Ing Indonesia khususe masyarakat Jawa rata-rata nduweni kapribaden kang gumayut karo kebatinan kanthi asli lan murni. Ngelmu batin ing

masyarakat Jawa wis diwulangake kanthi tumemen wiwit cilik. Dhasar-dhasar ngelmu batin kang diwulangake yaiku kapribaden lan unggah-ungguh amarga dipercaya bisa nuwuhake watak sabar lan narima. Dhasar ngelmu batin kasebut penting banget minangka pondhasi kanggo ngelmu kebatinan kang ana sambung rakete karo aspek magis-mistis (Joeng, 1976 : 12).

Hartarta (2010:19) ngandharake mantra minangka metode gagasan kanggo negesake sawijining tujuwan tartamtu kang dituduhake karo tembung-tembung kang dipercaya ngandhut kakuwatan gaib lan diripta minangka trobosan kanggo ngrampung prakara sosial. Mantra yaiku minangka bukti anane eksistensi kabudayan mitologis-mistis kang dibungkus karo asil kabudayan yaiku

minangka simbol kang mbungkus sawijine pesen kanggo bangsane.

Panliten iki mung njupuk telus (13) mantra saka buku "*Jampe-Jampe Ki Joko Bodo*" anggitané Buanergis Muryono kang bisa diteliti kanthi nggunakake teori semiotik uga ngandhut sosial budaya. Dhasar kapilihé mantra kasebut supaya para pamaca bisa mangerteni makna kang gegayutan karo sosial lan budaya sajroné mantra kang kinandhut sajroné buku JJKJB mau. Kajaba kuwi pamaca uga bisa ngerteni struktur saben mantra kang ana sajroné buku JJKJB. Analisis struktur lan triadik (*representament, objek, lan interpretant*) utawa telung unsur semiotik miturut Peirce bakal nuduhake makna kang kinandhut sajroné mantra.

Sistem tandha sajroné mantra dijlentrehake kanthi teori tandha miturut Charles Sanders Peirce. Charles Sanders Peirce yaiku salah sawijine filsuf Amerika kang ngandharake teori tandha. Teori tandha kang dijlentrehake dening Peirce iki luwih kerep dimangerteni kanthi aran semiotika. Teori Peirce ngandharake yen tandha iku bisa diarani minangka tandha, yen tandha mau makili samubarang liya (Nurgiyantoro, 2005: 41). Sejatine wong sing miwiti ngenalake teori tandha iki ana loro, yaiku Ferdinand de Saussure lan Charles Sanders Peirce. Semiotik model Saussure dimangerteni kanthi aran semiologi, utawa semiotik kang asipat struktural, nanging yen semiotik model Peirce asipat semiotik analitis. Peirce munjerake pigunane tandha ing umume kanthi ndeleh tandha-tandha linguistik ing panggon kang wigati nanging dudu kang utama. Saussure kekhasan teorine yaiku nganggep basa minangka sistem tandha (Nurgiyantoro, 2005: 39-38).

Panliten ngenani mantra iki ditindakake kanthi nggunakake teori struktur dening Teeuw kanggo ndhudhah susunan mantra supaya bisa mangerteni struktur apa wae kang kinandhut sajroné mantra. Sawise mangerteni strukture, panliten ngenani mantra iki diteliti nggunakake teori semiotik kang diandharake dening Peirce kanthi kaca budaya kawawas cocok banget, amarga sajroné mantra tembung-tembung minangka tandha sing bisa makili samubarang liya. Mantra sajroné buku JJKJB iki dianalisis nggunakake teori semiotik kanthi ranah budaya yaiku kanthi nggoleki representamen, objek, lan interpretasi. Teori iki kawawas isih jarang kang nggunakake sajroné panliten sastra kanthi nggunakake dhata arupa mantra. Teori semiotika sajroné panliten iki ora mung asipat pangiring utawa pengantar sajroné panliten, nanging nalika panliten ngenani teori semiotika kang nggunakake medhia mantra. Mantra kang dipilih dijlentrehake strukture kanthi nggunakake teori struktur Teeuw kang njlentrehake ngenani struktur mantra, banjur diteliti nggunakake semiotik dening Peirce kang bakal digunakake kanggo nginterpretasekake mantra. Kanggo menehi makna, mantra iki dimaknani kanthi nggunakake teori sosiologi kultural (*budaya*), kang maknani mantra kanthi nggatekake sosial masyarakat budayane.

Dhata sajroné panliten awujud mantra Jawa, dene sumber dhata saka panliten iki yaiku ukara mantra kang ngandhut makna dijupuk saka buku JJKJB. Panliti njupuk

dhata saka buku JJKJB amarga buku kasebut isine ngenani kumpulan mantra-mantra Jawa kang didokumentasekake dening Buanergis Muryono. Dene panliti njupuk dhata mantra saka buku JJKJB amarga dhatane kalebu mantra kang akeh ngandhut makna-makna kang bisa ditafsirake.

UNDERANE PANLITEN

Adhedhasar landhesane panliten kang wis kasebut ing ndhuwur, sing dadi punjere panliten iki yaiku struktur, wujud lan semiotik kang ana sajroné mantra. Kanthi dhasar kasebut mula underane panliten iki yaiku:

- 1) Kepriye wujud lan struktur mantra sajroné buku *JJKJB* anggitané Buanergis Muryono?
- 2) Kepriye wujud trikotomi tandha sajroné mantra ing buku *JJKJB* anggitané Buanergis Muryono?
- 3) Kepriye makna sosio budaya sajroné mantra ing buku *JJKJB* anggitané Buanergis Muryono.

TUJUWANE PANLITEN

Adhedhasar punjere panliten ing ndhuwur, tujuwane panliten iki kanggo ngandharake lan njlentrehake struktur, wujud lan semiotik kang ana sajroné mantra ing buku *JJKJB*. Dene adhedhasar underane panliten, tujuwane panliten iki yaiku kanggo ngandharake lan njlentrehake:

- (1) Struktur mantra sajroné *JJKJB* anggitané Buanergis Muryono.
- (2) Wujud trikotomi tandha miturut Charles Sanders Peirce sajroné *JJKJB* anggitané Buanergis Muryono.
- (3) Makna kanthi sosiologi budaya kang kinandhut sajroné mantra ing buku *JJKJB* anggitané Buanergis Muryono.

PAEDAHE PANLITEN

Asile panliten iki awujud jlentrehan ngenani struktur, wujud, lan makna semiotik. Saka asil panliten iku bisa menehi paedah teoretis lan paedah praktis sing diandharake ing ngisor iki.

Paedah Teoretis

Kanthi teoritis, panliten iki menehi sumbang sih marang pangrembakane panliten ngenani mantra. Saliyane kuwi panliten iki bisa awèh pambiyantu marang pamaos kanggo mangerteni wujud lan trikotomi tandha-tandha kang ana sajroné mantra. Ing panliten iki dikarepake pamaca bisa mangerteni uga paham yen karya sastra lisan, khususé mantra Jawa narik kawigaten kanggo di tliti kanthi cara ilmiah saka aspek semiotik.

Paedah Praktis

Aspek praktise, panliten iki menehi paedah tumrap pamaca, tumrap panliti, tumrap masyarakat, lan tumrap pasinaon.

- (1) Kanggo pamaca, panliten iki bisa nambah wawasan pamaca ngenani mantra minangka bageyan saka kabudayan dhaerah masyarakat Indonesia, uga bisa kanggo nambah wawasan mantra saka aspek semiotik.
- (2) Kanggo panliti, panliten iki nduweni paedah bisa menehi manfaat kanggo bahan rujukan utawa bahan

- bandhingan kang dinggunakake marang karya sastra liyane.
- (3) Kanggo masyarakat Jawa, panliten iki paedahe kanggo usaha nglestarekake lan nginventarisasi budaya dhaerah khusus mantra kang dinggunakake sajrone panguripan masyarakat Jawa.
 - (4) Kanggo pasinaon, panliten iki nduweni paedah bisa nambah kaweruh tumrap mahasiswa sing sinau babagan ilmu basa lan sastra, bisa uga dinggunakake medhia tambahan utawa referensi tambahan sajrone piwulangan uga panliten basa lan sastra.

WATESANE PANLITEN

Saemper karo judhul panliten yaiku Wujud, Tandha lan Maknane Mantra sajrone buku JJKJB anggitané Buanergis Muryono. Wujud mantra sajrone buku JJKJB sejatine ana maneka warna, kayata mantra kaslametan, mantra penglarisan, mantra kadigdayan, mantra pengasih, mantra pangobatan lan isih akeh maneh. Wujud mantra kang diteliti sajrone panliten iki ana wolung jinis yaiku mantra kekebalan, mantra pakaryan, mantra pengasih, mantra keselamatan, mantra ngundang dhemit, mantra pangobatan, mantra budi pakerti, lan mantra kanuragan. Renane mantra-mantra kuwi mau bakal diteliti struktur lan maknane kanthi nggunakake semiotik model Charles Sanders Peirce.

PANJLENTREHE TETEMBUKAN

- (1) Mantra yaiku puisi magis kang dadi piranthi kanggo nggayuh pepenginan kanthi cara kang ora biasa lan ora saben manungsa bisa nindakake (Hartarta, 2010: 10).
- (2) Semiotika
Tembung semiotika tuwuh saka basa Yunani “*semeion*” kang nduweni teges “*tandha*” utawa “*seme*” kang tegese penafsiran tandha. Semiotika yaiku metodhe kanggo nganalisis kajian tandha. Tandha- tandha iki mung ngenani teges (*significant*) sajrone sesambungane karo pamaca. Pamaca kang nyambungake tandha karo apa kang ditandhani (*signifier*). Sajrone panliten sastra, asring digatekake sesabungan karo tandha-tandha (*strukturalisme*) lan sesambungan tandha antarane tandha karo apa kang ditandhani (*semantik*), Copley lan Jausz (sajrone Kaelan, 2009:162).
- (3) Sistem Tandha
Sistem tandha yaiku samubarang kang makili samubarang liya, bisa arupa pengalaman, pikiran, pangrasa, gagasan lan liya liyane (Nurgiyantoro, 2005: 40). Basa uga minangka sistem tandha sajrone teks kasusastran (Nurgiyantoro, 2005: 39).
- (4) Trikotomi Kapisan (*Representamen*)
Tandha minangka bagiyon saka analisis semiotika Peirce kang alelandhesan representamen lan diperang dadi telu yaiku *qualisigns*, *sinsigns* utawa *token*, *legisigns* utawa *type* (Nort, 2006: 44).
- (5) Trikotomi kapindho (*Objek*)

- Tandha minangka bagiyon saka analisis semiotika Peirce kang alelandhesan objek lan diperang dadi telu yaiku: *ikon*, *indeks*, lan *simbol* (Nort, 2006:45).
- (6) Trikotomi Katelu (*Interpretan*)
Tandha minangka bagiyon saka analisis semiotika Peirce kang alelandhesan interpretan lan tandha diperang dadi telu yaiku rheme, dicent, argument (Nort, 2006: 45).
 - (7) Makna Sosiologi Kultural (budaya)
Makna sosiologi kultural tegese yaiku maknani samubarang kanthi fokus nлити ngenani aspek-aspek kabudayan sajrone kauripan sosial (Faruk, 2014: 28)

BAB II

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Tinting an kapustakan sajrone panliten iki diperang dadi telu, yaiku (1) panliten saemper, (2) konsep-konsep panliten, (3) landhesan teori. Andharan luwih jangkepe ing ngisor iki.

Panliten Saemper

Panliten sastra iki ana gegayutne karo panliten panliten liyane kang saemper. Panliten kang ana sing ngenani mantra wis akeh diteliti dening mahasiswa ing Unesa. Saliyane kuwi uga akeh panliten saemper liyane kang ngrembug ngenani mantra nanging nggunakake teori kang beda. Panliten saemper kasebut bisa dideleng kaya ing isor iki:

- (1) Skripsine Widhiarti (2012), kanthi irah-irahan “Makna Simbol Dalam Mantra Masyarakat Desa Kudu Banjar Kecamatan Kudu Kabupaten Jombang”, jurusan Pendidikan Basa Indonesia. Skripsi iki njlentrehake makna simbol kang ana ing mantra lan struktur mantra kang dinggunakake masyarakat Desa Kudu Banjar.
- (2) Skripsine Ahmad Irfandi (2015), kanthi irah-irahan Lirik Lagu Pramuka: Kajian Semiotik Charles Sanders Pierce. Objek kang di nggunakake sajrone panliten iki yaiku lirik sajrone lagu pramuka. Ing skripsi iki panliti njlentrehake telung trikotomi kang ana sajrone segitiga semiotis kanthi teori semiotika Charles Sanders Pierce.
- (3) Skripsi Siti Mardiyah (2018), kanthi irah-irahan Gaya, Tandha, lan Maknane Tetembungan sajrone Antologi Geguritan Kidung Lingsir Wengi anggitané Suharmono Kasiyun kanthi kajian Semiotik Charles Sanders Pierce. Objek kang dinggunakake sajrone panliten iki yaiku Geguritan anggitané Suharmono Kasiyun. Ing panliten kasebut njlentrehake wujud, trikotomi lan titikan sajrone geguritan anggitané Suharmono Kasiyun kanthi nggunakake teori Semiotik Charles Sanders Pierce.

Pambada saka panliten iki karo panliten sadurunge ana ing objek kang diteliti yaiku nggunakake mantra kang ana ing dhaerah Jawa. Panliten iki nggunakake mantra dhaerah sing wis dibukokake dening Buanergis Muryono kanthi irah-irahan *Jampe-Jampe Ki Joko Bodo (JJKJB)*. Nanging dhasare uga padha yaiku di tintingi nggunakake teori semiotik Charles Sanders Pierce, sing mbedakake yaiku objeke mung fokus nлити ngenani mantra

sajrone buku JJKJB . Ing panliten iki sing paling penting yaiku struktur lan tandha kang kinandhut sajrone mantra. Struktur lan tandha ing panliten iki wigati banget, amarga bisa mbiyantu anggane menahi interpretasi utawa menahi makna sajrone tetembungan mantra.

Mantra Sajrone Kabudayan Jawa

Kabudayan yaiku mujudake kawruh, kapityan, seni, moral, hukum, adat-istiadat lan kabiasaan kang diolehi saka manungsa minangka perangan saka bebrayan (Tylor sajrone Soekanto & Sulistyowati, 2014: 148). Kabudayan kang ngrembaka sajrone bebrayan tuwuh saka unsur gedhe lan unsur cilik kang padha nyawiji. Kabudayan nduweni unsur kang utama (Herkovits sajrone Soekanto & Sulistyowati, 2014: 151), yaiku:

- a) Alat teknologi,
- b) Sistem ekonomi,
- c) Kaluwarga,
- d) Kakuwasaan polotik.

Kabudayan nduweni paedah kang gedhe tumrap bebrayan. Sajrone bebrayan, manungsa ing alam ndonya mesthi nduweni pacoban ing uripe. Renane pacoban diasilake saka manungsa kang syirik marang manungsa liya uga saka murkane alam. Mula dibutuhake kabudayan kanggo menahi rasa tentrem tumrap urip bebrayan uga kaslarasan tumrap alam. Saliyane kuwi kabudayan uga dinggunakake kanggo njangkepi rasa marem manungsa saka segi spiritual lan materiil. Kabudayan saben bebrayan nduweni sifat kang beda-beda (Soekanto & Sulistyowati, 2014: 157), antarane yaiku:

- a) Kabudayan kawujud lan dikonekake lumantar prilaku manungsa,
- b) Kabudayan wis ana luwih dhisik, dhisiki laire sawijine generasi lan ora bakal mati.
- c) Kabudayan ditindakake dening manungsa lan diwujudake kanthi polah tingkahe manungsa,
- d) Kabudayan nyakup aturan-aturan kang isine ngenani kuwajiban, tindakan kang ditampa utawa tindakan ora diolehi.

Kabudayan nduweni sifat kang universal, kabeh bebrayan nduweni kabudayan kang beda-beda. Bebrayan Jawa nduweni kabudayan Jawa, yaiku kabudayan kang ngrembaka ing pulo Jawa. Salah sawijine kabudayan kang ngrembaka sajrone bebrayan Jawa yaiku mantra, (Koencoringrat, 1994: 3). Mantra isih diugemi nganti saiki, nanging ing jaman modern kaya saiki mantra wis dilirwakake dening bebrayan. Ing jaman mbiyen mantra dirasa bisa mbiyantu kabeh apa kang dadi kabutuhan bebrayan, nanging bebrayan modern saya suwe ninggalake kabudayan mantra kasebut amarga tuntutan saka kemajuan jaman kang saya maju lan ngrembakane ngelmu pengetahuan kang dirasa luwih bisa ditampa dening bebrayan modern.

Mantra minangka adat kabudayan Jawa sing ngrembaka wiwit jaman biyen nganti tekan saiki lan ditularake kanthi cara turun-temurun. Mantra dinggunakake jalaran bisa merbawani pamikirane wong kang dimantrani. Daya pangaribawane mantra iki bisa diwawas saka anane prakara-prakara sosial kang bisa dirampungake kanthi cara diwacakake mantra kayata ana

ing prakara katresnan, pakaryan, ukum, politik, pangobatan, dagang lan liya-liyane. Ing pangrembakane, mantra uga ora dinggunakake minangka sarana muja lan pujian marang Pengeran. Mantra uga dinggunakake kanggo nyengkuyung karukunan marang kelompok utawa bebrayan kanggo nguwatake identitas soziale (Koencoringrat, 1994: 255).

Mantra sajrone kabudayan Jawa dinggunakake kanggo mbiyantu masalah kang tuwuh sajrone bebrayan. Amarga mantra dipercaya minangka sarana kanggo ndonga marang Gusti tumrap masalah kang dirasakake dening manungsa utawa bebrayan. Nanging ora saben pawongan bisa nggunakake mantra. Mula wong kang bisa nggunakake mantra sajrone kabudayan Jawa dinggunakake kanggo nulung wong liya kang nduweni masalah. Amarga sajrone kabudayan Jawa, wong Jawa nduweni kapribadhen kang rukun marang kelompok utawa bebrayan kanggo nguwatake identitas sosial. Mula wajar yen wong Jawa nduweni konsep urip eling lan prihatin. Amarga wong Jawa nduweni kapitayan yen wong kang nduweni tumindak becik bakal mlebu Swarga nanging yen wong kang kerep tumindak ala bakal mlebu Neraka kena murkaning Gusti, Sajrone (Koencoringrat, 1994: 312).

Mantra sajrone Kasusastran Jawa

Sajrone kasusastran Jawa mantra termasuk sajrone genre sastra lisan kang ngrembaka ing masyarakat Jawa minangka puisi utawa syair kang ngandhut daya magis. Saka segi bentuk mantra luwih cocok digolongake sajrone bentuk puisi bebas, sing ara kaiket saka aspek baris, lan jumlah tembung ing saben gatra. Saka segi basa mantra kerep nggunakake basa khusus sing angel dipahami. Sajrone mantra kasusun unsur kaendahan utawa unsur kesastraan yaiku unsur instrinsik lan unsur ekstrinsik. Sajrone analisis mantra kang ditintangi kanthi teori semiotik mung nggunakake unsur instrinsik sing ana sajrone mantra. Saliyane kuwi mantra uga ngandhut makna ing saben tembung. Keutuhan makna kasusun saka patang aspek yaiku, pengertian (sense), perasaan (feeling), nada (tone), lan amanat (intension). Sajrone kasusastran mantra yaiku minangka genre puisi kang ngandhut daya magis (sajrone Hartarta, 2010: 7-8).

Mantra kalebu struktur kang kompleks. Kanggo mahami salah sawijining mantra kudu nganalisis struktur mantra kasebut. Analisis struktur mantra yaiku analisis marang unsur-unsur lan panjlentrehe. Saben unsur iku nduweni makna kang sesambungan yen digabungake karo unsur liyane, antarane yaiku koherensi utawa sesambungan kang rumaket, nanging kalebu bagiyane saka situasi kang ruwet lan sesambungan karo bagiyane liyane (sajrone Pradopo, 1993: 120). Unsur-unsur kang dianalisis kanggo mahami struktur mantra yaiku unsur judhul, unsur pambuka, unsur salam, unsur kapitayan, unsur niat, lan unsur panutupi.

Mantra uga bisa ditintangi nggunakake struktur puisi yaiku struktur lair puisi. Puisi mujudake sawijine pamikiran kang nuwuhake rasa pangrasa, saengga nuwuhake pangangen-angen panca driya sajrone urutan kang nduweni wirama (Pradopo, 2012:7). Apa kang diandharake dening Pradopo kasebut nuduhake yen struktur sajrone puisi cundhuk klawan struktur kang ana

sajrone mantra. Mula, mantra uga bisa ditintingi nggunakake struktur lair puisi.

Pamarekan Struktur

Miturut kapustakan etimologise struktur asale saka basa Latin, *structura* lan *systema*. Tembung *structura* tegese wujud, lan bangunan, dene *systema* ateges cara. Pamarekan struktur dipandhegani dening kaum Formalis Rusia lan Strukturalisme Praha, krana oleh pangaribawan saka teori Saussure kang ngenani studi linguistik saka pamarekan diakronik marang sinkronik. Studi linguistike ora nengenake marang sejarah perkembangane, nanging marang hubungan antar unsure. Miturut Abrahams (sajrone Nurgiyantoro, 2005:36) struktur karya sastra bisa ditegesi minangka susunan, penegasan, lan gambaran saka perangan kang dadi komponen sing bisa ndadekake karya sastra kasebut dadi utuh lan katon endah. Tugas analisis struktur yaiku mbongkar unsur-unsur kang kinandhut sajrone kaya sastra. Karya sastra ora bisa dipisahake karo lelandhesan sosial-budaya, yen karya sastra kasebut dipisahake saka lelandhesan sosial-budayane bisa, bisa ndadekake karya sastra kasebut kurang nduweni makna utawa maknane dadi winates, uga bisa malah ora kena ditafsirake. Mula saka kuwi analisis struktur perlu diiringi karo analisis liyane amrih nduweni makna sing luwih jembar.

Kelemahan aliran strukturalisme utawa kajian struktural nyebabake lair teori strukturalisme dinamik. Strukturalisme dinamik dipandegani dening Mukarovsky lan Felik Vodicka (sajrone Ratna, 2013: 93), kang ngandharake yen karya sastra iku awujud proses komunikasi, kasusun saka tandha, struktur, nile, lan samubarang kang bisa menehi makna tumrap pamaca. Sejatine pangembangan saka strukturalisme diperang dadi loro yaiku strukturalisme dinamik lan strukturalisme genetik. Strukturalisme dinamik luwih nengenake marang karya sastrane, dene strukturalisme genetik luwih nengenake marang pangriptane. Mantra minangka wujud karya sastra lisan kang nduweni struktur, sistem lan makna kang menthes. Makna mantra awujud teges kang tuwuh saka basa kang disusun kanthi dhasar struktur sastra. Maknane ora mung ateges miturut basa, nanging kang nduweni teges liya utawa tambahan lelandhesan konvensi sastra. Basa minangka sistem tandha, tegese yaiku samubarang kang makili samubarang liya (Nurgiyantoro, 2005: 40).

Teori struktural Levi-Strauss dibedakake dadi loro, yaiku struktur lair (*struktur luar*) lan struktur batin (*struktur dalam*). Srstruktur lair yaiku struktur kang langsung bisa dimangerteni sajrone karya sastra. Banjur struktur batin yaiku minangka struktur kang dianggep minangka lelandhesan ukara kang ngandhut informasi kang diperlokake kanggo interpretasi kang kinandhut sajrone ukara (Kridalaksana sajrone Ahimsa, 2001: 66). Mula bisa dimangerteni yen struktur batin dianggep luwih trep dinggunakake kanggo mangerteni fenomena kang di tliti. Amarga saka struktur iki panliti bisa mangerteni fenomena budaya sajrone karya sastra.

Struktur batin kasebut bakal ditrepake sajrone mantra, amarga mantra dianggep minangka karya sastra kang nduweni wujud kaya gejeritan lan nduweni daya

magis. Mula bisa dimangerteni struktur mantra sajrone bagan ing isor iki:

- 1) struktur judhul
- 2) struktur pambuka
- 3) struktur salam
- 4) struktur kapitayan
- 5) struktur niyat
- 6)struktur panutup.

Bagan kasebut minangka struktur batin kang kinandhut sajrone mantra kanthi nggunakake tingingan struktural Levi-Strauss. Sajrone bagan struktur kasebut luwih nengenake basa kanthi gramatikal kang ana sajrone mantra. Amarga struktur basa nuduhake struktur sosial kang ana ing bebrayan. Saliyane kuwi kabudayan uga dipercaya nduweni struktur kang ditrepake sajrone basa kang dinggunakake dening bebrayan.

Semiotik

Semiotik asale saka basa Yunani semeion, sing nduweni teges tandha. Semiotik yaiku sing ana gegayutane karo pengkajian tandha lan apa wae sing sesambungan karo tandha, kaya sistem tandha, lan proses sing berlaku kanggo penggunaan tandha (Zoest, 1993: 1). Semiotik nyinaoni sistem-sistem, aturan-aturan, lan konvensi-konvensi kang bisa gawe tandha-tandha kasebut nduweni teges.

Semiotika Miturut Charles Sanders Peirce

Peirce ngrembakakake teori semiotik dadi loro, yaiku tandha minangka sesambungan triadik, banjur triadik mau diklasifikasekake utawa diperang maneh dadi trikotomi. Trikotomi kasebut yaiku *kapertamaan*, *keduaan*, *ketigaan*. Trikotomi *kapertamaan* diperang dadi telu, yaiku *qualisign*, *sinsigns* utawa *token*, *legisign* utawa *type*. Trikotomi *keduaan* diperang dadi telu yaiku ikon, indeks, lan simbol. Trikotomi *katigaan* diperang dadi telu, yaiku *rheme*, *dicent*, lan *argument* (nort, 2006: 44-45). Adhedhasar katrangan kasebut, semiotik sajrone pigunane nggunakake tandha. Tandha yaiku samubarang kang nduweni titikan khusus lan wigati, yaiku (1) tandha kudu bisa ditampa, (2) tandha kuwi kudu ngrujuk marang samubarang liya.

Tandha Minangka Sesambungan Triadik

Peirce ngandharake yen ana telung konsep sistem tandha. Tandha iku dhewe kalebu unsur kapisan, objeke yaiku unsur kapindho, lan penafsirane yaiku minangka unsur pengantar (Khaelan, 2009: 194). Tandha kang diarani minangka representemen kudu makili samubarang kang diarani minangka objek (*acuan*, uga diarani minangka *designatum* utawa *denotatum* lan saiki diarani *referent*). Fungsine sistem tandha yaiku minangka perwakilan saka acuan (*refrens*) (Nurgiyantoro, 2005: 41).

Proses perwakilan tandha tumrap acuan kedadeyan nalika tandha iku ditafsirake sajrone sesambungane kang diwakili. Prakara kasebut diarani interpretant, yaiku pemahaman makna kang tuwuh sajrone kognisi (panrima tandha) lumantar interpretasi. Hoed (sajrone Nurgiyantoro, 2005: 41) ngandharaake yen proses

perwakilan iku diarani semiosis. Semiosis yaiku proses pigunane tandha minangka tandha, yaiki makili minangka kang ditandhahi. Dadi proses kognisi iku dhasar semiosis, amarga tanpa kognisi semiosis ora bisa kadadeyan.

Pierce nggolongake tandha dadi telung kategori, telung golongan iki diarani triadik. Kategori kapisan kang diarani *representement*, kang ana sesambungane kaoro kategori kapindho kang diarani *object*, supaya bisa nemtokake kategori katelu, kang diarani *interpretant* (Nort, 2006: 42). Proses semiosis nggunakake telung kategori kasebut. Proses semiosis bisa kadadeyan terusterusan saenggo *interpretant* tandha anyar uga kang makili objek kang anyar lan ngasilake *interpretant* kang liya maneh (Nurdiyantoro, 2005: 41).

Klasifikasi Tandha-Tandha Miturut Peirce

Peirce ngarembakake tiipologi dadi luwih amba maneh tumrap tandha. Diwiwiti saka klasifikasi triadik representamen tumrap tandha, objek lan interpretan sajrone telung trikotomi. Bisa digabungake *kepertamaan*, *keduaan*, *ketigaan*, kang ngasilake sepuluh jinis utama tandha (Nort, 2006: 44).

Semiotik Tumrap Kabudayan

Sajrone struktur, sarenane unsur mantra ora nduweni makna dhewe-dhewe, nanging makna tuwuh saka anane keterkaitan unsur siji lan sijine. Kanggo nandhani analisis makna mantra diwawas trep kanthi nggunakake semiotik kang nduweni kegumantungan antarane aspek siji lan sijine. Kanthi kaca kabudayan semiotik dibagi dadi rong jinis yaiku semiotik strukturalis lan semiotik pragmatig.

Semiotik lan hubungane tumrap budaya kenthel banget. Sajrone Pierce semiotik luwih diarahake marang pemahaman ngenani kognisi manungsa supaya mangerteni apa sing ana ing sakupenge, kayata lingkungan sosial, alam, lan jagad raya. Sajrone lingkungan sosial kang gegayutan tumrap budaya, kabeh kegiatan bisa diarani tandha minangka identitas. Yen dikaji luwih jero sajrone pangrembakane semiotik strukturalis utawa semiotik pragmatis kajiane luwih nengenake ngenani kabudayan.

Sosiologi Kultural (budaya)

Sosiologi lan kabudayan yaiku rong ngelmu kang ora kena dipisahake lan nduweni hubungan kang raket. Sosiologi ditegesi minangka ngelmu kang nyinaoni ngenani bebrayan. Banjur kabudayan ditegesi minangka daya cipta saka bebrayan kang nglebur kanthi wujud-wujud kabudayan. Miturut salah sawijine panemu, pamikiran sosiologis didhasari saka konsepsi yen pergaulan urip kang diwadhahi dening bebrayan, kang nduweni inti saka interaksi sosial. Interaksi sosial kasebut minangka proses kang nuwuhake hubungan timbal balik antarindividu, antarkelompok, uga antarindividu lan antarkelompok. Saka proses kasebut bakal tuwuh kelompok sosial, kabudayan, lembaga-lembaga sosial, stratifikasi sosial, lan kekuasaan lan wewenang, sajrone (Soekanto, 1993: 45).

Lelandhesan Teori

Lelandhesan analisis sajrone panliten iki yaiku teori semiotik dening Charles Sanders Peirce. Analisis kapisan diwiwiti kanthi maparake bentuk dheskriptif sajrone mantra kanthi cara fungsional lan relasional kanthi dhasar analisis struktural kang di andharake dening Teeuw sajrone mantra minangka panyengkuyung tumuju analisis teori semiotika. Miturut (Teeuw 1988:135) tujuan saka analisis struktural yaiku kanggo mbongkar lan maparake kanthi cermat uga tliti. Tujuwane supaya bisa nuwuhake kaslarasan saka aspek karya sastra uga bisa ngasilake aspek karya sastra kanthi rata. Analisis-analisis struktur iki bisa nyengkuyung analisis teori semiotika sajrone mantra amarga analisis struktur bakal mbongkar wujud mantra.

Mantra sajrone teori semiotika mujudake salah sawijining karya sastra kang nduweni sistem tandha lan makna. Peirce ngandharake yen semiotika yaiku minangka bidang ilmu kang sesambungan antarane tandha, objek, lan makna (sajrone Kaelan, 2009: 163). Peirce ngrembakake teori semiotika dadi loro, yaiku tandha minangka triadik kang sesambungan antarane representement, objek, lan interpretant, banjur triadik kuwi mau di klasifikasekake utawa diperang maneh dadi trikotomi.

BAB III METODHE PANLITEN

Ing bab iki diandharake ngenani ancangan panliten, objek panliten, sumber dhata lan dhata panliten, sarta metodhe lan tata cara (teknik) kang dianggo sajrone nindakake panliten.

Ancangan Panliten

Kanthi nggunakake metodhe dheskriptif minangka cara, panliten sastra diajab bisa medhar fakta-fakta kang ana sajrone dhata kanthi cara menahi dheskripsi (Siswantoro, 2010: 57). Panliten iki nduweni tujuwan kanggo njlentrehake tandha lan makna kang kinandhut sajrone mantra, mula uga dijlentrehake unsur utawa struktur sajrone mantra. panliten iki nggunakake ancangan objektif kanthi metodhe hermeneutik kanggo nganalisis karya sastra kang nggunakake tintingan semiotika. Saka ancangan objektif, mula kang dianalisis luwih dhisik yaiku ngenani wujud struktur karya sastra, banjur diterusake nggunakake teori semiotik Charles Sanders Peirce kang nengenake tandha lan makna.

Anane tandha-tandha kang ditemokake sabanjure ditafsirake kanthi nggunakake trikotomi. Kanggo napsirake maknane dinggunakake metode hermeneutik supaya luwih gampang kanggo napsirake. Kang pungkasan napsirake prilaku urip manungsa sajrone mantra kang ana sesambungane karo sosiologi kultural utawa kabudayan manungsa diperang dadi papat, yaiku karukunan marang bebrayan, andhap asor, nriman marang apa kang di nduweni, lan budhi kang luhur.

Sumber Dhata lan Dhata

Sumber dhata ana sesambungane karo subjek panliten lan asale data kajupuk. Subjek panliten sastra yaiku arupa teks-teks novel, cerkak, drama, lan puisi (Siswantoro, 2010: 72). Sajrone konteks panliten iki yaiku ngenani teks mantra utawa *puisi lama* kang ngrembaka

kanthi lisan. Kumpulan mantra sajrone buku JJKJB anggitané Buanergis Muryono minangka sumber dhata panliten iki.

Sumber Dhata

Subjek sajrone panliten iki asale saka buku kumpulan mantra kanthi irah-irahan Jampe-Jampe Ki Joko Bodo anggitané Buanergis Muryono kang wiwit diterbitake taun 2009. Buku kasebut dumadi saka suwidak loro (62) irah-irahan mantra, lan dumadi saka sangangpuluh sanga (99) kaca kang diterbitake dening Astral Medhia Yogyakarta. panliten iki dijupuk limalas (15) mantra kang nggunakake basa Jawa. Limalas (15) mantra kasebut dipilih amarga dianggep paling nduweni makna kang diperlokake kanggo panliten.

Dhata

Panliten iki ora bisa owal saka anane dhata kang arupa mantra minangka bahan utama sajrone panliten. Dhata panliten iki bisa maneka warna sumbere lan nggunakake teknik kang dianggep trep. Dhata sajrone panliten iki diperang dadi loro yaiku dhata primer lan dhata sekunder. Dhata primer kang awujud tembung, ukara kang ngandhut tandha lan makna miturut Charles Sanders Pierce kang ana sajrone buku JJKJB anggitané Buanergis Muryono.

Instrumen Panliten

Istrumen panliten iku mujudake piranti kanggo njupuk dhata relevan sing dinggunakake sajrone panliten. Instrumen panliten nduweni paedah sing wigati sajrone panliten. Instrumen kasebut dipilih adhedhasar jinis lan akehe dhata sing dinggunakake kanggo njlentrehake underane panliten. Azwar (2004:34) ngandharake instrumen panliten yaiku piranti sing dinggunakake panliti supaya antuk informasi sing akurat lan bisa dipercaya. Instrumen sing dinggunakake sajrone panliten iki yaiku panliti minangka instrumen utama amarga saliyané nduweni peran minangka panliti, dheweke uga nduweni peran minangka pangumpul dhata saka buku mantra JJKJB anggitané Buanergis Muryono. Dene instrumen panyengkuyung ing panliten iki awujud piranti kang bisa nyengkuyung anggane panliti nglumpukake dhata. Piranti kuwi awujud, (1) buku, buku kang dinggunakake yaiku buku referensi kang gegayutan karo panliten lan buku tulis, (2) pulpen piranti kanggo nulis dhata lan bab-bab kang wigati kang gegayutan karo panliten, (3) laptop piranti kanggo proses ngetig dhata lan ngedit asile panliten.

Teknik Pangumpul Dhata

Cara ngumpulake dhata diarani dhata *reduction* utawa dhata *selection*. Dhata diseleksi miturut kriteria tartamtu kang wis ditemtokake, dene dhata kang ora relevan dipinggirake (sajrone Siswanto, 2010: 74).

Maca Mantra lan Milih Dhata

Teknik kapisan sajrone pangumpulan dhata yaiku kanthi maca mantra kang ana sajrone buku JJKJB. Kegiatan maca mantra uga ditindhakake panliti nalika nyeleksi utawa milih tetembungan sajrone mantra.

Kegiatan maca menyang kene yaiku maca kanthi tumemen uga dibolan-baleni supaya bisa luwih ngerti lan luwih paham isi lan maksud sajrone mantra kasebut. Banjur dipilih dhata kang cocok kanggo di tliti.

Nglasifikasekake Dhata

Klasifikasi utawa merang dhata ditindhakake sawise ngumpulake dhata. Dhata sing wis dikumpulake banjur kanthi kriteria kang wis ditemtokake. Banjur dhata digolongake marang kriteria wujud struktur mantra, banjur diperang miturut teori semiotik Charles Sanders Pierce kanthi merang miturut tandhane lan semiosise kanggo mangerteni maknane. Cara merange kanthi dhasar wujud struktur mantra yaiku kanthi ngidentifikasi unsur judhul, pambuka, salam, kapitayan, niat, lan panutup.

Teknik Analisis Dhata

Sawise kegiatan ngumpulake dhata, sabanjure nindhakake analisis dhata kanthi ndeskripsikake dhata, napsirake dhata, lan menehi dudutan.

Ndeskripsikake Dhata

Sawise dhata dicathet, banjur dhata iku diolah kanthi cara metodhe kang trep. Sajrone panliten iki diandharake miturut paugeran lan tatanan sing awujud ukara-ukara lan tetembungan. Panliti banjur ndeskripsikake utawa njlentrehake kanthi rinci siji mbaka siji. Dhata kang wis dijupuk bisa dideskripsikake saka struktur mantra, wiwit saka unsur judhul, unsur pambuka, unsur salam, unsur kapitayan, unsur niat, lan unsur panutupe. Banjur ndeskripsikake kanthi teori semiotika Charles Sanders Pierce yaiku nggoleki tandha-tandha kang kinandhut kanthi nggoleki ikon, indeks lan simbol luwih dhisik. Banjur digoleki maknane kanthi nggunakake dhimensi triadik yaiku *representamen*, objek, lan *interpretan* miturut Danesi lan Perron sajrone (Benny, 2011: 24).

Njupuk Dudutan

Kegiatan sabanjure yaiku njupuk dudutan, kang ditindhakake sawise nyeleksi utawa reduksi dhata. Panliti njupuk dudutan adhedhasar saka asile nganalisis dhata miturut wujud struktur mantra, lan semiotik Charles Sanders Pierce, lan makna sajrone mantra.

Tata Cara Ngandharake Asil Analisis

Sajrone panliten iki, tata cara ngandharake asil pannjentrehan dhata yaiku kanthi ngandharake asil njentrehan dhata, awujud laporan ngenani struktur, semiotika miturut Charles Sanders Pierce, lan makna mantra sajrone buku JJKJB. Tatacara nyuguhake dhata asile panliten iki bakal disuguhake kanthi cara *informal*. Miturut Sudaryanto (1993:145) ngandharake cara nyuguhake dhata *informal* yaiku cara nyuguhake asile dhata kang wis dijentrehake kanthi cara dheskriptif kang nggunakake tembung-tembung kang lumrah. Tata cara nyuguhake andharan lan njentrehan dhata *informal*, kaya ing ngisor iki:

BAB I : Ngandharake lelandhesane panliten, underan panliten, ancasa panliten, paedah

- panliten, wewatesane panliten, lan panjlentrehane tembung.
- BAB II : Ngandharake panliten kang saemper, konsep mantra, pamarekan struktur, Tintingane semiotik tumrap mantra, semiotik miturut Charles Saanders Pierce, mantra sajrone kasusastran Jawa, lan lelandhesan teori.
- BAB III : Ngandharake ancangan panliten, sumber dhata lan dhata, instrumen tatacara nglumpukake dhata, teknik pangumpulan dhata, teknik analisis dhata, lan ngandharake asil analisis dhata.
- BAB IV : Ngandharake struktur mantra sajrone buku JJKJB, deskripsikake tandha kang kinandhut sajrone mantra ing buku JJKJB, lan makna mantra sajrone buku JJKJB.
- BAB V : Ngandharake dudutan lan pamrayoga.

BAB IV

ANDHARAN LAN ASIL PANLITEN

Ing bab IV iki bakal diandharake punjering panliten kang wis ditulis ing bab 1 kanthi nggunakake teori kang ana ing bab 2, mula asiling analisis dhata bakal diandharake kanthi cetha.

Wujud Fisik Mantra

Mantra pengasih yaiku mantra sing nduweni paedah kanggo nuwuhake asihe liyan, ngraketake sesrawungan, nambahi daya kawibawan, lan nambahi empati saengga bisa narik simpati wong liya marang pengrapal mantra. Wujud fisik mantra pengasih sajrone buku *JJKJB* diandharake kaya ing isor iki.

- (1) *Mantra Nuwuhake Aura*
Niyat ingsun ameteg aji berliyan,
Uripku sumunar kadya surya
Padhang kadya rembulan
Cumlorot kadya lintang,
Kemretip kadya berlian sumunaring lampu
Sapa kang nyawang bakal kesengsem,
Kapincut dening solah lampah
Uga petatah-petitihku
Kang laku becik tur kinasih welas asih
Nuring Gusti Allah nunggil ingsun!
(JJKJB, 2009: 99)

Saka dhata nomer siji kasebut ing ndhuwur kagolong wujud mantra pengasih, yaiku mantra kang nduweni guna kanggo mancarake aura supaya wong kang ngamalake mantra bisa nduweni pengaruh ing masyarakat, saengga bakal nuwuhake daya tarik tumrap wong kang ngamalake mantra. Nalika pengrapal kagolong wong kang nduweni pengaruh ing masyarakat bakal tuwuh daya pikat saengga bakal gampang kanggo golek mitra. Saliyane iku uga omongane bakal bisa gampang dipercayani dening wong liya saengga bakal dadi pusat perhatian dening wong liya.

Sajrone mantra kasebut uga ngemot babagan ngenani struktur fisik mantra, ing antarane yaiku anane citraan, diksi, majas kang ana sajrone mantra kasebut.

Anane citraan ing cuplikan kasebut bisa diwawas ing ukara “*uripku sumunar kadya surya*”. Ukara kasebut dinggunakake sajrone cuplikan mantra kanggo menehi gegambaran kanthi gamblang sing bisa nuwuhake swasana mligi kanggo ngurupake gegambaran sing ana sajrone pikiran lan penginderaan uga kanggo narik kawigatene, pangarang nggunakake gambaran angen-angene.

Wujud Struktur Mantra

Sajrone mantra kinandhut struktur-struktur kang bisa ndadekake mantra bisa nduweni daya magis. Mantra kanthi kaseluruhan ngandhut unsur utawa struktur kang komplit. Struktur kasebut yaiku struktur judhul, struktur pambuka, struktur salam, struktur kapitayan utawa sugesti, struktur niat, lan struktur panutup. Renane struktur mantra bakal di njlentrehake ing isor iki.

- (2) *Mantra Nuwuhake Aura*
Niyat ingsun ameteg aji berliyan,
Uripku sumunar kadya surya
Padhang kadya rembulan
Cumlorot kadya lintang,
Kemretip kadya berlian sumunaring lampu
Sapa kang nyawang bakal kesengsem,
Kapincut dening solah lampah
Uga petatah-petitihku
Kang laku becik tur kinasih welas asih
Nuring Gusti Allah nunggil ingsun!
(JJKJB, 2009: 99)

Saka dhata mantra kasebut ing ndhuwur kagolong wujud mantra pengasih. Sajrone mantra kasebut bisa dimangerteni anane wujud struktur kang mbangun mantra. Anane struktur kang mbangun mantra kasebut bisa nuwuhake energi uga sugesti marang pengrapal mantra. Pengrapal mantra bisa tuwuh konektifitas utawa sambung antarane rasa batin marang Pengerane. Yen rasa batin kasebut wis bisa sambung marang Pengeran, mantra kasebut bakal manjur nlika dirapalake. Struktur mantra kang kinandhut saka mantra ing ndhuwur bakal dinjlentrehake ing isor iki.

a) Judhul/Irah-irahan
 Struktur judhul yaiku struktur kang onjo sajrone mantra. Struktur judhul sajrone mantra iki yaiku:

- (3) “*Nuwuhake Aura*” (JJKJB 99)

Pethikan struktur judhul mantra kuwi nuduhake yen mantra kasebut dinggunakake supaya wong kang ngrapalake mantra iki bisa wibawa. Saka judhul mantra wis bisa dimangerteni isi saka mantra tanpa kudu maca mantra luwih dhisik. Judhul mantra nduweni sifat kaya tema, kudu bisa makili isi saka mantra tanpa kudu maca luwih dhisik. Kaya pethikan judhul kasebut bisa nuduhake yen mantra kasebut dinggunakake dening pengrapal supaya bisa nuwuhake aura sing ana sajrone badhane. Nalika aura kang ana sajrone badhane tuwuh bakal bisa menehi kawibawan paraapal mantra.

b) Pambuka

Struktur kapindho kang dadi pembangun mantra yaiku struktur pambuka. Unsur pambuka sajrone mantra iki unine yaiku:

(4) “*niyat ingsun amateg aji berliyan*”
(JJKJB 99, GT 1)

Pethikan mantra kuwi ngandharake yen pambuka saka mantra kasebut arupa niyat. Anane niyat kang dinggunakake minangka pambuka mantra dikarepake supaya bisa langsung menahi sugesti dening pengrapal. Sugesti kang manggon ana ing pambuka mantra uga dipercaya bisa nuwuhake daya magis nalika dirapalake dening pengrapal. Daya magis kasebut arupa aura kang tuwuh kaya berliyan kang padhang lan bisa nuwuhake kawicaksanan.

c) Salam

Struktur katelu kang dadi pembangun mantra yaiku struktur salam. Struktur salam biyasane manggon ana ing sawise struktur pambuka. Anane struktur salam iki dikarepake sadurunge mlebu menyang inti mantra luwih dhisik menahi salam. Struktur salam mantra iki ora dinggunakake lan langsung menyang struktur kapitayan, amarga sajrone mantra iki struktur kapitayan dianggep bisa menahi sugesti marang pengrapal mantra lan bisa nuwuhake daya magis kang gedhe saengga bisa nuwuhake kawicaksanan parapol.

d) Kapitayan

Unsur kapapat sajrone mantra iki yaiku struktur kapitayan. Struktur kapitayan sajrone mantra iki yaiku:

(5) “*Uripku sumunar kadya surya
Padhang kadya rembulan
Cumlorot kadya lintang
Kemretip kadya berliyan sumunaring
lampu*”
(JJKJB 99, GT 2-5)

Pethikan mantra kuwi ngandharake sugesti kang kinandhut sajrone mantra kang manggon ana ing gatra nomer loro nganti nomer lima. Sugesti kang kinandhut yaiku wong kang ngrapalake mantra iki ngrumangsani yen uripe bisa sumunar kaya cahya kang abadhi. Mula diibaratake yen aurane kaya surya, rembulan lan lintang kang abadhi ing alam ndonya. Saka pangbaratan kuwi mau dikarepake dening pengrapal mantra bisa nuwuhake daya magis kanggo mbangkitake aura. Nalika aura kasebut tuwuh dikarepake boisa kumretip kaya berliyan kang kena sumunaring lampu. Tegese aura kang tuwuh saka badhan pengrapal kasebut dikarepake bisa endah kaya berliyan kang bisa narik kawigatene liyan.

e) Niyat

Struktur sing kalima sajtone mantra iki yaiku struktur niyat. Struktur niyat sajrone mantra iki yaiku:

(6) “*Sapa kang nyawang bakal kesengsem
Kapincut dening solah lampah
Uga petatah-petitihku*”
(JJKJB 99, GT 6-8)

Pethikan mantra kuwi nuduhake yen mantra iki nduweni niyat kanggo nambah kawibawan utawa kawicaksanan pengrapal mantra. Ukara niyat kasebut dituduhake sajrone gatra enem nganti gatra wolu kang menahi sugesti yen sapa wae kang nyawang bakal kesengsem marang pengrapal. Saliyane kuwi kabeh kang nyawang solah bawane pengrapal bakal bisa gawe kepincut. Mula bisa didudut yen niyat saka mantra iki nduweni pengaruh kang wigati marang pengrapal mantra amarga bisa nuwuhake daya magis nalika dirapalake dening pengrapal.

f) Panutup

Unsur sing kaenem sajrone mantra iki yaiku struktur panutup. Struktur mantra kang kinandhut sajrone mantra iki unine yaiku:

(7) “*kang laku becik tur kinasih welas asih
Nuring Gusti Allah nunggil ingsun!*”
(JJKJB 36, GT 7-8)

Pethikan mantra kuwi ngandharake yen struktur mantra kasebut isine luwih nengenake mring rasa syukur pengrapal mantra kanthi nggunakake laku kang becik. Anane laku kang becik kasebut bakal bisa nuwuhake welas asihe Gusti. Gatra kapisan sajrone pethikan kasebut njlentrehake yen mantra iki dinggunakake kanggo tumindak kang becik, saka tumindak kang becik kasebut bakal bisa nuwuhake welas asihe Gusti marang pengrapal mantra. Manungsa urip ing alam ndonya kudu bisa nglakoni tumindak kang becik supaya bisa oleh sihing Gusti Kang Akarya Jagad. Saliyane nglakoni tumindak kang becik manungsa uga kudu nyembah marang Gusti supaya apa kang dadi nyatan bisa dijabah. Nyembah marang Gusti kanthi ikhlas lan khusus kaya-kaya ora ana jarak antarane pengrapal lan Gustine kanthi julukan manunggaling kawula marang Gusti.

Trikotomi Tandha Sajrone Mantra

Sajrone pemaknaan mantra panliti nggunakake telung unsur tandha kang ditawarake Pierce sajrone pandhangan Danesi lan Perron kanggo ndeleng kabudayan minangka tandha (*signifying order*) yaiku ikon, indeks, lan simbol.

Tandha

Mantra pengasih kanggo nuwuhake Aura iki bisa dimangerteni tandha-tandha kang kinandhut sajrone mantra. Tandha-tandha kasebut yaiku:

a) Ikon

Ikon kang kinandhut sajrone mantra iki yaiku surya, rembulan lan lintang. Bisa dimangerteni sajrone pethikan mantra ing isor iki:

(7) “*Uripku sumunar kadya surya
Padhang kaya rembulan
Cumlorot kadya lintang*”
(JJKJB 99, GT 2-4)

Pethikan tembung kang kacetak kandel kasebut nuduhake ikon kang ana sajrone mantra pengasih

nuwuhake aura. Tembung “*surya, rembulan, lan lintang*” bisa diarani ikon, amarga nduweni sifat kang memper karo aura. Sifat saka “*surya, rembulan, lan lintang*” kasebut ing alam ndonya minangka tatanan jagad raya kang bisa mancarake sinar kanthi alami. Perkara kasebut memper karo aura kang ana sajrone badhan manungsa. Aura sajrone bandhan manungsa nduweni sifat kang mencorong kaya dening sinar. Aura sifate ghoib utawa kasat mata, dadi ora bisa di deleng kanthi nggunakake mata normal. Sifat aura kang ghoib kasebut bisa dideleng nggunakake ilmu tartamtu kang dianut umat islam utawa kejawen.

b) Indeks

Indeks kang kinandhut sajrone mantra iki yaiku tembung “*kumretip*” kang bisa dimangerteni sajrone pethikan mantra ing isor iki:

- (8) “*kemretip kadya berliyan sumunaring lampu*”
(JJKJB 99, GT 5)

Pethikan tembung kang kacetak kandel kasebut nuduhake indeks kang ana sajrone mantra pengasih nuwuhake aura. Tembung kasebut kapilih amarga bisa nuduhake anane sebab akibat sajrone mantra. Anane tembung “*kumretip*” kasebut nuduhake sebab akibat kang tuwuh. Sebab akibat kang dimaksud yaiku berliyan bisa kumretip amarga oleh pancaran saka sinar, yen berliyan kasebut ora oleh sinar utawa ing pepeteng ora bakal bisa tuwuh kumretip. Amarga nalika ana sinar utawa ing padhangan berliyan kasebut katon kumretip lan endah yen disawang. Saking endahe berliyan kasebut akeh pawongan kang ngidam-ngidamake kepingin nduweni berliyan kasebut.

c) Simbol

Simbol kang ana sajrone mantra iki yaiku tembung “*rembulan lan lintang*” kang bisa dimangerteni sajrone pethikan mantra ing isor iki:

- (9) “*Padhang kadya rembulan
Cumlorot kadya lintang*”
(JJKJB 99, GT 3-4)

Pethikan tembung kang kacetak kandel kasebut nuduhake simbol kang ana sajrone mantra pengasih nuwuhake aura. Tembung kasebut kapilih amarga bisa nuduhake tandha utawa nduweni teges tartamktu. Anane tembung “*rembulan*” bisa nuduhake tandha kang nglambangake pancaran saka aura manungsa. Miturut kapitayan Jawa sajrone mantra iki pancaran aura manungsa diibaratake kaya rembulan kang katon mencorong ing antarane pepeteng lan kumretipe lintang. Saka tembung “*lintang*” nuduhake tandha kang nglambangake cumlorote aura saobah polahe manungsa bisa nyengsemake wong sing nyawang.

Trikotomi/Triadik

Mantra pengasih kang penganggone kanggo nuwuhake aura iki nduweni potensi kang bisa nuduhake aspek trikotomi sajrone mantra miturut teori semiotika Charles Sanders Pierce. Trikotomi kang kinandhut sajrone mantra iki ing antarane yaiku:

a) Representamen

Sajrone mantra kanthi judhul nuwuhake aura bisa ditemokake representamen yaiku “*surya*”, “*rembulan*”, lan “*lintang*” kang dituduhake sajrone pethikan ing isor iki:

- (10) “*Uripku sumunar kadya surya
Padhang kadya rembulan
Cumlorot kadya lintang*”
(JJKJB 99, GT 2-4)

Tembung kasebut bisa dipresepsikake minangka daya magis kang tuwuh saka badhan manungsa. Sakabehe isi jagad dipercaya dening wong Jawa nduweni energi utawa kekuwatan kang gedhe. Mula anane tembung surya, rembulan, lan lintang sajrone mantra kasebut dipresepsi nduweni daya utawa energi gaib kang bisa mbiyantu manungsa kanggo nuwuhake aura kanthi mamfaatake energi alam.

b) Objek

Objek kang ana sajrone mantra kanthi judhul nuwuhake aura bisa dimangerteni saka tembung “*Nuring*” kang dituduhake sajrone pethikan ing isor iki:

- (11) “*Nuring Gusti Allah nunggil ingsun!*”
(JJKJB 99, GT 10)

Nur nduweni teges surya utawa cahya kang suci. Nuring Gusti Allah bisa ditegesi cahya kang dinduweni dening Gusti Allah. Sajrone kapitayan Kejawen lan Islam percaya yen ora ana kekuwatan kang gedhe saliyane kekuwatane utawa zate Gusti Allah. Anane ukara “*Nuring Gusti Allah*” sajrone mantra iki digunakake kanggo ngacu marang tuwuhe aura manungsa utawa wahyuning Gusti. Mula ukara “*Nuring Gusti*” yaiku minangka objek kang maknane nengenake marang daya spiritual manungsa kanggo nuwuhake aura.

c) Interpretant

Sajrone mantra iki uga ngandhut interpretan kang bisa diterpretasi utawa ditafsirake dening masyarakat utawa panliti dhewe. Kanthi kaseluruhan mantra kasebut ngandhung teges nyatan manungsa utawa donga manungsa kanthi kekarepan bisa disenengi manungsa ing sakupenge. Lan uripe diibaratake kaya dening surya, rembulan lan lintang sing bisa nuwuhake cahya kang katon sumunar ing pepeteng. Tegese manungsa kasebut ing antarane manungsa-manungsa liya bisa katon mencolok lan nyengsemake. Akibatate bisa dadi punjer perhatian manungsa liya kadya kumretipe berliyan kang endah. Saliyane kuwi uga bisa nglatih syukur marang ngarsane Gusti Allah, amarga sakabehing mukjizat mau bisa tuwuh mung krana welas asihe Gusti Allah Kang Akarya Jagad.

Makna Sosiologi Budaya

Bab iki bakal ngandharake makna utawa teges kabudayan Jawa sajrone mantra kang isih diugemi dening bebrayan Jawa. Makna-makna kang bakal diandharake yaiku makna kang kinandhut sajrone isi saben mantra. Mantra diciptakake dening pangriptane nduweni tujuan uga nduweni makna ing saben ukara utawa tembung supaya apa kang dadi tujuwane kasebut bisa kagayuh.

Sajrone mantra iki bakal diteliti makna-makna kang ana sajrone mantra lan isih ditindakake bebrayan tumrap kabudayan Jawa kang isih diugemi sajrone kauripan sosial nganti saiki. Salah sawijine yaiku ngenani prilaku urip bebrayan Jawa. Prilaku urip kasebut ing antarane yaiku wong Jawa kudu alus, nduweni budi kang luhur, alus solah bawane, sopan, lemah lembut lan grapyak (Geertz, 1989: 311). Prilaku kasebut isih diugemi lan dadi kabudayan tumrap bebrayan Jawa nganti tekan saiki. Luwih cethane bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

Prilaku Urip Bebrayan Jawa

Prilaku urip bebrayan Jawa sajrone buku JJKJB ditemokake patang prilaku kang isih diugemi dening bebrayan Jawa. Tumindak-tumindak kasebut ing antarane yaiku karukunan, andhap asor, nriman lan budi luhur. Sarenane prilaku kasebut kudu diugemi dening manungsa kang urip ing bebrayan, mligene bebrayan Jawa. Prilaku kasebut kudu diugemi kanggo nggayuh urip bebrayan supaya ayem tentrem marang sapa padhané. Supaya luwih cetha bakal diandharake ing isor iki.

Urip Rukun

Urip rukun mujudake salah sawijine bab kang kepengin di gayuh dening wong kang urip bebrayan. Diarani urip rukun yen antarane wong siji lan sijine sajrone bebrayan nduweni tujuwan tartamtu kang kudu dijaga bebarengan. Saliyane iku uga, diarani rukun yen wong sajrone bebrayan nduweni sawijine toleransi lan ora padha musuhan, padha njaga siji lan sijine. Saliyane iku manungsa kasebut nduweni rasa nyawiji marang liyan, mula nalika nyawang apa kang di nduweni liyan bisa melu ngrasakake apa kang dirasakake liyan. Sawalike nalika nyawang kasusahane liyan, uga melu ngrasakake kasusahan kang disandhang wong liya. Mula urip rukun sajrone bebrayan bisa lumaku kanthi apik, amarga bisa nuwuhake sifat urip manungsa ora nduweni rasa iri marang liyan, lan endahing urip bebrayan bakal lumaku kanthi lancar. Urip rukun kang diugemi dening bebrayan Jawa diperang dadi loro yaiku urip rukun tumrap bebrayan lan urip rukun lumantar batin. Prilaku urip rukun kasebut bakal dijlentrehake ing isor iki.

Urip Rukun Tumrap Bebrayan

Karya sastra nduweni pangribawa tumrap urip rukun sajrone bebrayan, yaiku kanthi cara ngandharake perangan rukun sajrone karya sastra. Urip rukun sajrone bebrayan kudu ditindakake minangka sarana kanggo nggayuh endahing urip bebrayan. Isine mantra sajrone buku JJKJB uga nduweni perangan kang ngandharake ngenani urip rukun sajrone bebrayan kanthi ngudhar makna sajrone mantra. Luwih cethane dijlentrehake ing isor iki.

- (12) *“Sapa sing nyedhak dadi kanca
Sapa sing teka dadi sedulur
Kakang kawah adhi ari-ari
Sedulur papat lima pancer”
(JKJB 46, GT 4-7)*

Pethikan mantra kasebut dimangerteni yen nggambarake ngenani karukunan marang bebrayan. Lumantar ukara *sapa sing nyedhak dadi kanca* diandharake yen manungsa urip ing alam ndonya kudu bisa urip rukun. Tegese manungsa urip ing bebrayan kudu bisa gampang bauri marang bebrayan liya supaya bisa nuwuhake karukunan sajrone tatanan masyarakat. Nalika manungsa utawa pawongan jawa pindhah menyang panggonan anyar, dheweke gampang kanggo nyesuwekake dhiri marang panggonan kasebut. Saka sikap bebrayan Jawa kasebut uga bisa nuwuhake keraketan marang wong kang lagi dikenal. Yen wis rumaket bakale tuwuh rasa paseduluran tumrap bebrayan.

Sikap paseduluran sajrone bebrayan Jawa uga bisa nuwuhake karukunan tumrap bebrayan liyane. Pawongan Jawa seneng njunjung dhuwur urip paseduluran tumrap sapa wae sing mara. Pranyatan kasebut dimangerteni lumantar ukara *sapa sing teka dadi sedulur*, tegese sapa wae pawongan sing teka utawa mara bakal dianggep minangka dulur utawa disambut kaya kaluwargane dhewe senadyan ta wong liya. Tumindak kang kaya mangkono ditindakake dening wong Jawa amarga bebrayan Jawa sadhar yen urip kanthi paseduluran marang sapa wae bakal nuwuhake karukunan sajrone urip bebrayan. Bebrayan Jawa ora bisa dipisahake karo urip rukun, amarga wong Jawa kepengin urip rukun lan tentrem tanpa ana gangguan. Saliyane kuwi wong Jawa uga njunjung etika kang isih diugemi uga bisa diarani minangka kabudayan yaiku nidhakake urip kanthi selaras tanpa ngganggu siji lan sijine. Saka kabudayaan utawa kebiasaan kuwi bakal tuwuh anane karukunan tumrap bebrayan.

Urip Rukun Lumantar Batin

Bebrayan Jawa ora mung ngugemi karukunan tumrap bebrayan, nanging uga njaga karukunan tumrap batin. Kabeh sifate wong Jawa kasumber saka batin utawa olah batin kang ditindakake bebrayan Jawa. Pangolahan batin kasebut nduweni guna kanggo ningkatake rasa sabar lan ora gampang grusa grusu anggane nindakake samubarang. Batin utawa kebatinan yaiku sawijining ngelmu uga kabudayan bebrayan Jawa kang perlu diugemi lan dilestarekake kanggo nyiptakake karukunan sajrone urip bebrayan. Kebatinan kasebut bisa dimangerteni saka pethikan ing isor iki.

- (13) *“Sapa sing nyedhak dadi kanca
Sapa sing teka dadi sedulur
Kakang kawah adhi ari-ari
Sedulur papat lima pancer”
(JKJB 46, GT 4-7)*

Kang kagolong karukunan batin sajrone mantra iki yaiku lumantar ukara *“kakang kawah adhi ari-ari”, “sedulur papat lima pancer”* negesake yen bebrayan jawa kang isih ngugemi kabudayane kerep ngolah batine. Saka ukara *“kakang kawah adhi ari-ari”* kasebut minangka makna konotasi, makna denotasine yaiku banyu ketuban kang diibaratake minangka kakang kawah, banjur disusul ari-ari kang metu keru sawise ketuban. Pangibaratan-pangibaratan kasebut ditindakake dening bebrayan Jawa

nduweni maksud kanggo ngeling-eling proses kalairan manungsa uga kanggo ngormati jasa-jasane batur manungsa nalika isih ana ing jero kandhungan nganti metu ing alam ndonya. Lumantar ukara “*sedulur papat lima pancer*” ditegesi minangka makhluk alus kang dipercaya dening bebrayan Jawa minangka batur utawa ruh saka kakang kawah lan adhi ari-ari.

Andharan kasebut nuduhake yen bebrayan Jawa uga bisa urip rukun marang makhluk alus uga sambung lumantar batin. Ngelmu batin kang ditindakake dening bebrayan Jawa kasebut gunane kanggo ngolah kesabaraan, amarga nalika nindakake laku batin pikiran manungsa kudu resik utawa wening. Weninge pikir kasebut banjur dimanfaatake dening bebrayan Jawa lan dicakake menyang kauripan bebrayan. Saengga bisa tuwuh kesabaran lan ora grusa grusu nalika ngadhepi masalah, amarga bebrayan Jawa bisa ngolah pikiran dadi wening. Mula bebrayan Jawa bisa sabar nalika ngadhepi prakara kang abot utawa entheng saka sabar kasebut bakal nuwuhake anane karukunan tumrap bebrayan uga karukunan tumrap makhluk alus.

Andhap Asor

Andhap asor mujudake salah sawijine bab kang kepengin digayuh dening pawongan kang urip sajrone bebrayan. Pawongan bisa diarani andhaap asor nalika dheweke bisa ngrumangsani yen dheweke luwih rendhah drajate tinimbang liyan lan di tindakake sajrone uripe. Manungsa kang bisa andhap asor sajrone uripe, bisa pikoleh katentremaning urip. Katentremaning kaurip kasebut diolehi kanthi nindakake tumindak becik. Manungsa kasebut ngrumangsani yen dheweke dudu sapa-sapa, dudu manungsa kang kudu dikormati utawa ngrumangsani yeng dheweke mung saderma manungsa biyasa. Manungsa kang bisa ngrumangsani, dheweke bakal kurmat marang wong liya. Sifat kasebut dinduweni dening bebrayan Jawa kang isih ngugemi kabudayane. Nalika manungsa tumindak becik sajrone bebrayan, manungsa kasebut ora bakal nduweni mungsuh sajrone bebrayan. Manungsa kasebut nduweni sifat andhap asor supaya urip ing bebrayaan bisa ayem tentrem.

Karya sastra nduweni pangribawa tumrap tumindak andhap asor sajrone bebrayan, yaiku kanthi cara rumangsa yen dheweke mujudake wong kang rendhah drajade masiya nduweni pangkat. Andhap asor sajrone bebrayan kudu ditindakake minangka sarana kanggo nggayuh endahing urip bebrayan. Isine mantra sajrone buku JJKJB uga nduweni perangan kang ngandharake ngenani andhap asor sajrone bebrayan kanthi ngudhar makna kang ana sajrone mantra. Luwih cethane dijlentrehake ing isor iki.

- (14) “*aku luwih cilik
Aku luwih asor
Aku luwih welas
Aku luwih asih*”
(JKJB 76, GT 1-4)

Pethikan kasebut ngandharake ngenani tumindhak andhap asor kang ana sajrone mantra. Saka pethikan mantra kasebut bisa menehi sugesti tumrap

manungsa supaya bisa nindakake tumindak andhap asor. Lumantar ukara *aku luwih cilik* diandharake yen manungsa kudu bisa rumangsa luwih cilik, tegese manungsa ora oleh sombong marang apa kang wis dinduweni uga ora oleh pamer marang pawongan liya. Manungsa yen bisa ngrumangsani dheweke luwih cilik, manungsa kasebut bakal bisa di tampa apik nalika dheweke menyang ngendi wae. Amarga manungsa utawa pawongan kang rumangsa luwih cilik dheweke ora golek mungsuh, nanging kepengin nyiptakake katentreman urip ing bebrayan. Lumantar ukara *aku luwih asor* nuduhake yen manungsa diwenahi sugesti supaya nindakake tumindak asor.

Pasinaon budaya Jawa sing wis ditampa dening bebrayan jawa ditindakake kanthi ikhlas teka ati banjur dadi sikap urip kang diugemi nganthi saiki. Lumantar ukara *aku luwih welas, aku luwih asih* kasebut nuduhake yen bebrayan Jawa ora mentingake kapentingan pribadhi, nanging uga merhatekake kauripan sosial ing sakiwa tengene. Yen ana manungsa kang luwih mbutuhake manungsa kasebut kudu bisa mbiyantu tanpa anane pamrih, dadi ora perduli drajad lan pangkat yen dhewekie bisa nulung bakal ditulung sabisane. Saliyane kuwi wong kang ngugemi kabudayan Jawa arupa andhap asor, wong kang nduweni pangkat kasebut uga ora bisa sombong, nanging malah nulung pawongan ing sakiwa tengene kang mbutuhake pitulungan. Saka prilaku andhap asor kasebut dikarepake supaya bisa nuwuhake katenntreman tumrap bebrayan.

Nriman, Sabar lan Ikhlas

Nriman, sabar lan ikhlas mujudake salah sajining kabudayan Jawa kang diandharake dening Geertz (1989:323). Nriman, sabar lan ikhlas kudu diugemi dening manungsa kang urip ing bebrayan, mligine bebrayan Jawa kanggo ngayuh katentreman urip. Supaya katentreman urip bisa kagayuh, salah sawijine kudu ngugemi ajining kabudayan Jawa yaiku nriman, sabar lan ikhlas. Luwih jlentrehe bakal diandharne ing isor iki.

- (15) “*ilmuku ilmu cukup
Sithik cukup, akeh cukup
Ilmuku ilmu luwih ora linuwih
Ora nduwe nanging menehi
Ora sugih nanging maringi*”
(JKJB 78, GT 1-5)

Pethikan mantra kasebut ngandharake tumindak nriman, sabar lan ikhlas kang ana sajrone mantra. Lumantar ukara *ilmuku ilmu cukup, sithik cukup, akeh cukup* nduweni teges yen manungsa urip ing alam ndonya kudu bisa nampa apa anane. *Ilmuku ilmu cukup* tegese sapira wae asile, kaya apa wae asile saka pakaryan apa wae sing wis diolehi kudu bisa nampa apa anane kanthi ikhlas. Kabudayan Jawa kang isih diugemi dening bebrayan Jawa salah sawijine yaiku nrima. Tegese yaiku nrima apa wae kang wis diwenihi dening Gusti kaya sajrone pethikan mantra kang unine *sithik cukup, akeh cukup*. Ukara *sithik cukup* tegese sepira wae asil saka pakaryan kang wis ditindakake manungsa kudu munjerake rasa syukur, saka rasa syukur kasebut bakal tuwuh anane

rasa nriman sajrone uripe. Pawongan utawa bebrayan Jawa kang nduweni rasa nriman dheweke uga nduweni rasa sabar. Rasa sabar kang dimaksud yaiku nalika asil saka pakaryan sing wis ditindakake dening manungsa utawa bebrayan Jawa ora padha karo apa kang dikarepake, manungsa kasebut ora bakal ngrusaha nanging bisa sabar lan di trima kanthi ikhlas.

Bebrayan Jawa kang ngugemi kabudayan Jawa salah sawijine yaiku ikhlas. Urip ikhlas sajrone mantra bisa dimangerteni lumantar pethikan ukara *ora nduwe nanging menahi, ora sugih nanging maringi*. Teges pethikan ukara mantra kasebut yaiku pawongan utawa bebrayan Jawa ora perduli marang tingkat sosial bebrayan, tegese ora mbedak-mbedakake ngendi kang sugih lan ngendi kang miskin. Bebrayan jawa wiwit cilik wis ditanemake rasa welas asih kang di dhasari rasa ikhlas marang sapa wae. Kanggo nulung wong liya ora perlu ngenteni nalika nduwe dhuwit. Nalika pawongan kepengin nulung wong liya nanging dheweke ora nduwe dhuwit manungsa kasebut bisa nulung lumantar tenaga utawa apa wae sing bisa di tindakake. Banjur yen manungsa kasebut nduweni nduweni rejeki kang luwih uga kudu maringi marang wong kang mbutuhake. Bebrayan jawa kang isih ngugemi kabudayane, dheweke bakal nduweni rasa nrima, sabar lan ikhlas. Bebrayan Jawa sadhar yen kabudayan kasebut kudu diugemi lan diamalake sajrone kauripan sosial.

Budi Luhur

Budi luhur mujudake salah sawijine bab kang kepengin digayuh dening wong kang urip sajrone bebrayan. Pawongan bisa diarani nduweni budi luhur yen manungsa kasebut nduweni sifat becik sajrone uripe. Manungsa ora nduweni pepinginan kanggo tumindak ala, amarga dheweke sadhar yen tumindak ala bakal ngrugekake dheweke lan liyan. Manungsa kang nduweni budhi luhur sajrone uripe, dheweke bakal ngrusakake katentreman sajrone kauripane. Pawongan kasebut bakal bisa urip tentrem amarga wong kasebut kerep tumindak becik marang liyan, mula ora ana wong kang nduweni tumindak ala marang dheweke uga sajrone urip ing bebrayan bisa ayem tentrem. Budi luhur sajrone bebrayan kudu ditindakake minangka sarana kanggo nggayuh endahing urip bebrayan. Perangan mantra kang ngandharake ngenani budhi luhur bakal dinjlentrehake ing isor iki.

- (16) *“aku bali mring pepeteng
Kadya purwaning dumadi mring alam
luwung
Sajrone guwa garbane sang ibu” (JKJB
90: GT 3-5)*

Pethikan mantra kasebut nuduhake yen manungsa kudu bisa ngrubah prilaku utawa bebudhene dadi luwih apik. Lumantar ukara *“aku bali mring pepeteng, kadya purwaning dumadi mring alam luwung”* tegese manungsa urip ing alam ndonya ora luput saka tumindak ala. Saka tumindak ala kang wis ditindakake kasebut kudu bisa ngrubah uga ninggalake supaya dadi kapribadhen kang luwih becik. Manungsa bisa ngrubah bebudhene kanthi maneka warna cara lan upaya. Salah sawijine kanthi laku

spiritual kaya sajrone pethikan mantra kasebut *bali mring pepeteng*.

Sajrone kauripan sosial budaya wong kang nduweni bebudhene ala biyasane dikucilake dening berayan ing sakupenge. Pawongan kasebut nganti dheweke bisa ngrubah bebudhene dadi luwih apik maneh. Mula pawongan kasebut nindhakaake laku spiritual bali mring pepeteng utawa ngrungake tumindak ala apa wae kang tau ditindakake. Sawise nindhakaake laku spiritual kasebut utawa ngrung banjur pawongan kasebut ninggalake tumindak ala kang tau ditindakake lan miwiti kauripan anyar yaiku kauripan kang becik tanpa nindhakaake tumindak ala. Kabeh tumindak kasebut ditindakake dening prilaku sosial budaya amarga bebrayan Jawa ngugemi banget anane tumindak budi luhur. Tumindak kasebut ditindakake supaya bisa urip kanthi harmonis lan ora ana anane kesenjangan sosial.

BAB V PANUTUP

Bab kang pungkasan iki, bakal diandharake ngenani dudutan saka panliten kang di tliti. Dudutan iki kajupuk saka andharan-andharan kang wis diandharake sajrone bab sadurunge. Saliyane kuwi uga diandharake ngenani pamrayoga kang gegayutam karo panliten iki.

Dudutan

Sajrone bab-bab sadurunge wis diandharake perangan ngenani struktur, makna semiotik, lan makna kanthi sosial budhaya kang ana sajrone buku JJKJB anggitané Buanergis Muryono. Struktur sajrone mantra minangka cara kang digunakake dening parapal mantra kanggo mangerteni susunan ukara kang mangun mantra. Susunan mantra nduweni bentuk kang memper puisi nanging saben tembung lan ukarane ngandhut makna-makna tartamtu kang bisa nuwuhake daya magis lumantar struktur tartamtu kang sipate ngrayu lan mrentah. Saliyane kuwi uga nduweni sipat esoterik utawa khusus uga ngandhut makna ing saben tembung lan ukarane kang bisa dimangerteni saka tandha kang kinandhut sajrone mantra. Asiling panliten nuduhake anane struktur, makna kanti semiotis lan sosiokultural kang mangun mantra sajrone buku JJKJB.

Adhedhasar jinis struktur bisa dimangerteni ana enem jinis struktur kang mangun mantra sajrone buku JJKJB. Enem jinis struktur kasebut yaiku struktur judhul, pambuka, salam, kapitayan, niat lan panutup. Struktur kasebut minangka struktur pokok kang nyusun sawijine mantra. Anane struktur kasebut bisa nggawe mantra sajrone buku JJKJB nuwuhake daya magis kang kuat. Amarga sajrone struktur-struktur kasebut ngandhut makna-makna tartamtu kang awujud donga kekarepan parapal kang bisa menahi sugesti marang parapal lan bisa nuwuhake energi magis.

Adhedhasar asil panliten kang ditindakake, makna sajrone struktur-struktur mantra kasebut bisa ditafsirake nggunakake teori semiotik Charles Sanders Pierce kanthi aran trikotomi miturut Danesi lan Perrond kang luwih nengenake ngenani lingkungan kabudayan kanthi napsirake lumantar tandha-tandha banjur diinterpretasi. Tandha-tandha kasebut yaiku ikon, indeks

lan simbol. Tandha kasebut digunakake kanggo nginterpretasi utawa mangerteni makna-makna tartamtu kang gegayutan karo kabudayaan kanthi nggunakake representamen, objek, lan interpretant. Representamen, objek, lan interpretant digunakake kanggo nyilihiki, nglasifikasi, lan mangerteni makna sajrone mantra.

Saliyane kuwi uga ditemokake makna ngenani sosio kultural kang dimangerteni saka anane sikap urip bebrayan Jawa kang kang endah. Endahing urip bebrayan kang ana sajrone mantra kasebut yaiku ngenani sikap urip bebrayan Jawa kang ditindakake sajrone kauripan sosial budaya. Endahing urip bebrayan saka asil panliten iki digolongake dadi papat, yaiku anane karukunan, andhap asor, nriman, lan bebudhen luhur. Saka sarenane undheran sajrone panliten iki kang paling onjo yaiku ngenani struktur lan maknane, amarga anane struktur lan makna sajrone mantra kaiket siji lan sijine mula bisa nemtokake kuwalitas sawijine mantra. Saliyane kuwi uga penganggone tembung-tembunge karonce kanthi apik, salaras lan trep karo kabudayaan Jawa, bisa nambahi endahing urip bebrayan Jawa lumantar mantra.

Pamrayoga

Panliten iki mung ngrembak saperangan ngenani makna-makna mantra kang kinandhut sajrone buku *Jampe-Jampe Ki Joko Bodo*. Panliten iki isih adoh saka kasampurnan. Tegese isih akeh aspek-aspek kang bisa ditliti kanthi nggunakake objek mantra iki. Aspek-aspek liyane kang gegayutan karo makna-makna sajrone mantra lan endahing urip kanthi sosial budaya isih durung kabedhah kanthi jlentreh. Mula perlu ditindakake panliten kang mirungan babagan makna semiotis mantra sajrone buku *Jampe-Jampe Ki Joko Bodo* kanthi luwih njlimet.

KAPUSTAKAN

Ahimsa-Putra, H.S. 2001. *Strukturalisme Levi-Strauss Mitos dan Karya Sastra*. Yogyakarta: Galang Press

Arkuwinto, Suharsimi. 2010. *Prosedur Penelitian: Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta: Rineka Cipta

Badudu, J.S. 1984. *Seri Kesusastraan Indonesia I dan II*. Bandung: Pustaka Prima

Bakar, Jamil dkk. 1981. *Sastra Lisan Minangkabau*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan

Hoed, Benny H. 2011. *Semiotik dan Dinamika Sosial Budaya*. Depok: Komunitas Bambu

Djamaris, Edwar. 1990. *Menggali Khazanah Sastra Melayu Klasik*. Jakarta: Balai Pustaka

Endraswara, Suwardi. 2010. *Folklor Jawa. Bentuk, Macam, dan Nilainya*. Jakarta : Penaku

_____. 2013. *Metodologi Penelitian Sastra: Epistimologi, Model, Teori, dan Aplikasi*. Yogyakarta: CAPS

Faruk. 2014. *Metode Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar

Hartarta, Arif. 2010. *Mantra Pengasih*. Yogyakarta: Kreasi Wacana

Jabrohim. 1994. *Teori Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar

Jong, De. 1976. *Salah satu sikap hidup orang Jawa*. Yogyakarta: Yayasan Karnisius

Kaelan. 2009. *Filsafat Bahasa Semiotika dan Hermeneutika*. Yogyakarta: Paradigma

Keraf, Gorys. 2005. *Diksi dan Gaya Bahasa*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama

Koencoroningrat. 1994. *Kebudayaan Jawa*. Jakarta: Balai Pustaka

Nurgiantoro, Burhan. 2005. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gajahmada University Press

Nort, Winfried. 2006. *Semiotik*. (diterjemahake dening Dharmojo, Jumadi, Eti Setiawati, Aleda Mawene, lan Abd Syukur Ibrahim (Ed)). Surabaya: Airlangga University Press

Padmosoekotjo, S. 1953. *Ngengrengan Kasusastran Djawa*. Jogjakarta: Soejadi Jogjakarta

Piliang, Yasraf Amir. 2003. *Hipersemiotika: Tafsir Cultural Studies Atas Matinya Makna*. Yogyakarta: Jelasutra

Pradopo, Rachmat Djoko. 2005. *Beberapa Teori Sastra, Metode Kritik, dan Penerapannya*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar

Pudentia. 2008. *Tradisi Lisan Nusantara dan Warisan Budaya*. Jakarta: Asosiasi Tradisi Lisan.

Rahmadewi, Ida. 2009. *Pengobatan Tradhisional Patah Tulang Guru Singa*. Skripsi. Jakarta: Universitas Indonesia

Ratna, Nyoman Kutha. 2013. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Belajar

Rusyana, Yus. 1970. *Bagbagan Puisi Mantra Sunda*. Bandung: Proyek Penelitian Pantun dan Folklore.

Situmorang, B.P. 1983. *Puisi; Teori Apresiasi Bentuk dan Struktur*. Flores: Nusa Indah

Soedjiyono, dkk. 1987. *Struktur dan Isi Mantra Bahasa Jawa di Jawa Timur*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.

Soekanto, Soerjono & Sulistyowati. 2014. *Sosiologi Suatu Pengantar*. Jakarta: PT Rajagrafindo Persada

Teeuw, A. 1980. *Tergantung pada Kata*. Jakarta: Pustaka Jaya.

_____. 1982. *Khazanah Kesastraan Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka

Zaidan, Abdul Rozak. 2002. *Pedoman Penelitian Sastra Daerah*. Jakarta: Departemen Pendidikan Nasional

Zoest, Aart Van. 1991. *Fiksi dan Nonfiks dalam Kajian Semiotik* (diindonesiakan Manoekmi Sardjo). Jakarta: Intermedia

